

Перспективи подальшої роботи полягають у проведенні формувального етапу, направленою на реалізацію визначених умов.

Література:

1. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Пед-ка. – Тернопіль, 1999. – № 6. – С. 92–95.
2. Богданова І. М. Модульний курс педагогіки: [навчальний посібник] / Інна Михайлівна Богданова. – Одеса : Пальмира, 2007. – 232 с.
3. Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний досвід: Науковий вісник / К. Мовчан. – Ужгород : Ліра, 2008. – 396 с.
4. Курлянд З. Н. Професійна устаєленість вчителя – основа його педагогічної майстерності: [учбовий посібник] / З. Н. Курлянд. – Одеса, 1995. – 160 с.
5. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін / О. А. Дубасенюк. – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2004. – 261 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М., 1984. – 816 с.
7. http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_krped/2011_4/chernsky.pdf

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ПРАВОВИЗНАВСТВА

УДК 372.8
Сайгакова Л. О.

Автор аналізує якість наявної навчальної літератури для педагогічних вищих навчальних закладів з методики викладання курсу правознавства в загальноосвітніх школах.

Ключові слова: підручник, методика, правознавство, школа.

К ПРОБЛЕМЕ УЧЕБНИКА ДЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ ПО МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ШКОЛЬНОГО КУРСА ПРАВОВЕДЕНИЯ

Сайгакова Л. А.

Автор анализирует качество имеющейся в наличии учебной литературы для педагогических высших учебных заведений по методике преподавания курса правоведения в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: учебник, методика, правоведение, школа.

TO THE PROBLEM OF TEXTBOOK FOR PEDAGOGICAL INSTITUTES OF HIGHER ON THE METHOD OF TEACHING OF SCHOOL COURSE OF JURISPRUDENCE

An author analyses quality available educational literature for pedagogical higher educational establishments on the method of teaching of course of jurisprudence in general schools.

Keywords: *textbook, method, jurisprudence, school.*

Постановка проблеми. Одним з основних засобів навчання для плідної діяльності студента є навчальна література. Серед інших жанрів останньої помітне місце посідає підручник. Саме підручник є невід'ємним компонентом будь-якого процесу навчання, його своєрідним фундаментом, тому що цей процес базується на певному навчальному матеріалі, що й складає, безпосередньо, зміст підручнику.

При наявності значної кількості підручників для вищої школи спостерігається проблема оснащення сучасною навчальною літературою саме педагогічні заклади. Справа в тому, що в педагогічних ВНЗ є ціла низка специфічних дисциплін, предметом яких є методика викладання шкільних курсів. Тут й приховані такі проблеми, як, по-перше, певна нестача необхідної літератури – підручників та навчальних посібників, по-друге, низька якість того, що є.

Метою нашого дослідження є системний аналіз існуючих підручників для педагогічних ВНЗ з методики викладання правознавства в загальноосвітніх школах на предмет визначення їх якості та можливості застосування в реальній практичній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельну базу нашого дослідження складають:

- нормативний акт: Методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів. Вони були затверджені рішенням вченої ради Науково-методичного центру вищої освіти й стали відомими як лист МОНу України № 1/9-398 від 01.08.2005 року [6]. У цьому документі наведені визначення понять „підручник” та „навчальний посібник”, сформульовані основні сучасні вимоги до їхнього змісту та структури;

- підручник „Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства” кийських істориків - Б.І.Андрусишина та А.М.Гуза. Його основою є програма однойменного навчального курсу, що читається у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Ця робота з'явилась у 2008 році й на даному етапі є єдиною у своїй сфері [1]. Її детальний аналіз вміщений в основному розділі нашого дослідження;

- шкільні навчальні програми з правознавства базового компоненту [5, 7, 9-12].

Проблема вузівського підручника з методики викладання будь-яких курсів за радянських часів не досліджувалась взагалі. На наш погляд, науковці просто не встигли розробити саме це направлення, бо тільки з 80-х років минулого століття в країні почалось широке обговорення проблем вузівського підручника в теоретичному ракурсі. Так, були проведені дві Всесоюзні нау-

ково-методичні конференції „Проблеми вузівського підручника” – у 1979 (Москва) [13] та 1983 (Вільнюс) роках. Місце навчальної книги в системі пізнавальних засобів навчання розглядав М. В. Гамезо [4], а структуру, зміст навчальної літератури та науково-методичні вимоги до неї аналізували П. Г. Буга [3] та М. І. Тупальський [16].

Проблема сучасного вузівського підручника не привернула уваги вітчизняних науковців. Можна назвати лічені роботи в яких так чи інакше мова йде про сучасні підручники: А. В. Фурман та А. Н. Гіряк пропонують авторську систему експертизи підручників, що була ними застосована та апробована в рамках, правда, середньої школи [18], а О. І. Башмаков та І. О. Башмаков розглядають проблему створення та застосування комп’ютерного підручника [2].

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих чинників розвитку будь-якого сучасного суспільства, безумовно, є освіта, яка відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал соціуму. В системі освіти України вагоме місце займає саме загальна середня ланка, яка забезпечує умови для всебічного розвитку дитини, для виховання справжнього громадянина демократичної держави. Саме середня загальноосвітня школа є тим основним соціальним інститутом, що реалізує мету загальної середньої освіти, робить вирішальний внесок у формування інтелекту, самосвідомості нації, забезпечення її фізичного і духовного здоров’я.

Нині в Україні відбувається становлення громадянського суспільства, державної правової системи. Формуються нові державні структури, сучасні механізми здійснення державної влади, зростає роль конституційної законності. Демократизація суспільних відносин сприяє активності особи як суб’єкта цих відносин і вимагає глибокого розуміння цих процесів. Це зумовлює необхідність отримання учнями знань про державно-правові явища, які є одним із провідних засобів впорядкування суспільних відносин і без яких сьогодні не може обійтися жодна людина.

У 1995 році Кабінет Міністрів України затвердив Програму правової освіти населення держави, згідно якої був введений до системи загальноосвітньої підготовки учнів 9-го класу курс „Основи правознавства”. На теперішній час у базовий компонент шкільних навчальних програм входять курси „Правознавство (практичний курс)” для учнів 9-х класів [11] та „Правознавство” для учнів 10-х класів академічного рівня [9] та 10-11-х класів профільного рівня [10,12]. Ці курси покликані закласти в учнів засади правосвідомості про систему об’єктивно існуючих державно-правових реалій, ознайомити їх з основами теорії держави та права, формувати в них навички діяти згідно нормам права у конкретних життєвих обставинах, виховувати упевненість у необхідності додержання законів, уміння аналізувати суспільно-правові події та користуватися правовими актами, літературою з питань права тощо.

Відповідно існує потреба в оволодінні методикою викладання цих курсів студентами педагогічного вищого навчального закладу в рамках підготовки майбутніх вчителів історії та правознавства.

При наявності великої кількості методичних посібників для вчителів середньої школи та підручників для вищої школи на теперішній час ми маємо всього лише один підручник для студентів педагогічних вузів, які вивчають

дисципліну „Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства” [1].

Структуру підручника „Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства” (далі – підручник) складає Вступ, шістнадцять розділів, Післямова, Програма з однойменної навчальної дисципліни, Показчик ключових термінів і понять, Використана література та Література для самостійного опрацювання. Після кожного розділу автори надають низку контрольних завдань та запитань. У Вступі висвітлені структура (стисло), предмет, завдання, особливості та методологія даної педагогічної навчальної дисципліни.

В першому розділі розглядається структура курсу, згідно з якою й побудований сам підручник. Крім того, тут вміщений стислий огляд стану шкільної правової освіти в Україні до проголошення незалежності та перебудова її в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. ці підрозділи не втратили своєї актуальності й сьогодні, й їх можна рекомендувати студентам для опрацювання. Чого не можна казати про підрозділ „Шкільні програми з правознавства”. Слід помітити, що на той час існували дві навчальні програми – за редакцією І. Усенка та О. Наровлянського [17] та редакцією І. Котюка [5]. Автори підручника, здається, про другу програму й не чули й, хоча в назві – множина, вони розглядають тільки одну, причому, без зазначення її авторства (можна тільки здогадатися що це програма І. Усенка). Крім того, автори підручника помилились й в зазначенні кількості годин, на які розрахована дана програма, – 34 замість 51. Тобто, можна зробити висновок, що автори підручника не володіли досить повною інформацією по даному питанню.

В другому розділі розглядаються шкільні та позашкільні форми вивчення правознавства. Тут відчувається, що автори підручника шкільне життя знають здалеку: по-перше, форми урочної роботи тільки вказані без системного аналізу кожної. По-друге, розглядаючи форми позакласного навчання, автори вважають, що „ефективність позакласної роботи навчання учнів права залежить від низки обставин, особливо від чіткого планування” [1;с.38]. Такий тезис є вірним, якщо у тексті є розкриття цієї „низки обставин”, бо само по собі планування ще ніколи не давало високої ефективності у навчанні. По-третє, викликає сумнів й такий тезис: „з усіх форм факультативних занять учителі правознавства перевагу надають лекції” [1;с.39], тому що шкільні вчителі знають: лекція є малодійною форми роботи з учнями середньої школи взагалі (навіть із використанням наочності, технічних засобів, документів та ін., як пропонують автори підручнику) й, особливо, саме на позакласних заняттях, які мають бути дуже цікавими, щоб привабити втомленого насиченим робочим днем учня. З позашкільних форм вивчення правознавства увагу авторів привертає тільки така форма як гурток.

Третій розділ присвячений розгляду методів навчання а саме: пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, методу проблемного викладання, дослідницького та частково-пошукового (евристичного). Крім того, автори аналізують таку групу методів навчання як метод активного навчання, що розпадається на імітаційні та не імітаційні методи. До останніх відносяться, в основному, традиційні види навчання. Основною особливістю перших є імітація дослідницького процесу. Вони дуже підходять для уроків правознавства, де можна відтворити (імітувати) правову ситуацію в суді, органах державної

влади, на підприємстві, в установі та ін. В свою чергу, імітаційні методи розподіляються на ігрові та неігрові. До перших, зокрема, відносяться так звані рольові ігри, до других — аналіз конкретних ситуацій, розв'язання ситуаційних задач, розбір та обговорення конкретної справи (кримінальної, цивільної), „мозковий штурм” та ін.

У третьому ж розділі автори наводять методика роботи з підручником на уроках правознавства, а також розглядають форми роботи вчителя. В останніх, правда, автори трохи заплутались: „із частиною класу вчитель працює фронтально, розповідаючи матеріал, ставлячи запитання та отримуючи відповіді на них від двох-трьох учнів” [1;с.77]. По-перше, фронтальна форма роботи тому й фронтальна, що охоплює майже весь клас, по-друге, ця форма роботи використовується виключно для опитування, а не для пояснення матеріалу: немовна розповідати матеріал для частини класу.

Розділ четвертий повинен знайомити студентів з етапами та особливостями навчання правознавства в середніх школах. У дійсності, із трьох (!) сторінок цього розділу дуже важко уявити людині, яка в школі ще не працювала, тобто, студенту, саме особливості викладання права у початковій школі, в основній та старшій. Так, зокрема, до особливостей навчання правознавства як в середній (основній), так й в початковій школі автори відносять те, що „навчальний курс юридичного змісту відсутній і фактично більшість тем вивчається на уроках історії та народознавства” [1;с.81]. Автори, як бачимо, не володіють інформацією про те, що існують для всіх шкільних ступенів навчальні програми з правознавства, що мають входити до шкільного компоненту: див., наприклад, курси „Правоознавство” для учнів 1-2 класів [15], „Живи за правилами” для учнів 7 (8) класів [8] та низку програм для старшої школи у журналі „Історія України” [14].

Зміст п'ятого розділу взагалі майже не відповідає його назві: „Формування у школярів знань, навичок та умінь на уроках правознавства”. „Майже” — тому що робота вчителя над понятійним апаратом на уроках, хоча й входить до процесу формування знань, але, природно, не є його єдиною складовою. Сумнів викликає й поради авторів підручнику про саму методика роботи над поняттями: „у плані-конспекті уроку не зайвим буде скласти таблицю, де в першій графі будуть записані всі поняття теми; у другій — ступінь їх відомості, новизни для учнів; у третій — ступінь узагальненості...; у четвертій слід зафіксувати попередні знання школярів, на які можна чітко спиратися, формуючи поняття; і нарешті у п'ятій — завдання для повторення” [1;с.87]. Що ж стосується формування саме навичок на вмінь, то про це автори навіть й не згадують у тексті розділу.

У наступному розділі „Наочність на уроках правознавства” автори, бажаючи поділитись своїм досвідом з даної теми, дають просто сміховинні поради: „слід запам'ятати, що на уроці варто використовувати лише ту наочність, яка доповнює урок і відповідає його темі. Використовуючи картину, діаграму, схему, таблицю, ілюстрацію тощо, варто на неї посилатися лише тоді, коли розпочинається розповідь чи коментар... Добираючи наочність до чергового уроку правознавства, вчитель повинен пам'ятати і про чіткість написів, контурів таблиць тощо” [1;с.92]. Не можна казати, що це взагалі не вірно, але не цьому, на нашу думку, треба вчити майбутніх вчителів (бо це зрозум-

іло само по собі): варто було б надати класифікацію наочності та методик у використанні її кожного виду. У підрозділі про інноваційні викладання правових дисциплін автори, по-перше, розглядають це стосовно ВНЗ (а треба – у школах), по-друге, використання комп'ютерів та мультимедійних засобів відноситься, скоріш, до застосування ТСО, й цей матеріал можна було б ввести у наступний розділ – „Технічні засоби навчання на уроках правознавства”, який автори викладають в цілому непогано.

В розділі „Урок правознавства в сучасній школі та методика його проведення” автори надають кілька класифікацій уроків та їх детально розглядають. З цим матеріалом можна погодитись з невеликим зауваженням: у школі така форма навчання як лекція успіху немає і тому вона може використовуватись лише в окремих випадках. Також без зауважень можна прийняти й розділ „Міжпредметні зв'язки на уроках правознавства”. Розділ „Правове виховання учнів у процесі навчання”, на нашу думку, повинен бути одним з перших у цьому підручнику, а не десятим за рахунком. Про кабінет правознавства в сучасній школі автори надають дуже стислий – на двох сторінках (!) – матеріал. Розділ „Навчально-методична база вчителя основ правознавства” знов не відповідає своєму змісту, бо тут замість аналізу відповідних підручників, методичних посібників для вчителів, посібників для учнів, робочих зошитів автори розмірковують про професійно – моральні якості вчителя основ права. А ось огляд саме літератури з правознавства надається авторами підручнику у наступному розділі - „Шкільна правнича бібліотека”.

В розділі „Перевірка і оцінювання знань на умінь учнів на уроках правознавства” автори надають теоретичний матеріал про об'єкти, функції та види (дуже стисло) перевірки, й на сам кінець наводять розроблену Міністерством освіти систему оцінки знань учнів з курсу „Основи правознавства”. Далі автори розглядають методику проведення педагогічної практики студентів. І завершує матеріал підручнику розділ з міркуваннями авторів знов про професійні якості вчителя правознавства.

Висновки. Для навчальної дисципліни в педагогічних вищих навчальних закладах з методики викладання правознавства в загальноосвітніх школах на сучасному етапі існує тільки один підручник. Він вміщує цілу низку недоліків як фактичного, так й методичного характеру:

- розглянуті не всі навчальні шкільні програми з права базового компоненту, що існували на той час (2008 рік); про програми шкільного компоненту в підручнику навіть не згадується;

- методичні рекомендації мають дуже загальний характер й не розкривають специфіку викладання саме юридичного матеріалу, це, скоріше, універсальні загально педагогічні положення; деякі ствердження взагалі ;

- вміщений матеріал, що взагалі не відноситься до проблем викладання курсу, зокрема, про кабінет правознавства та шкільну бібліотеку;

- в деяких розділах їхній зміст не відповідає назві;

- деякі розділи мають дуже невеличкий обсяг (2-3 сторінки), що, природно, не сприяє нормальному розгляду певних положень;

- контрольні питання та завдання, що вміщені після кожного розділу, прості, не цікаві, не носять творчого характеру.

В цілому, підручник Б. І. Андрусишина та А. М. Гуза „Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства” є досить застарілим й не тільки у часовому сенсі, а й у моральному: цей підручник відноситься по навчальній літературі так званого другого покоління. Така література уявляє собою своєрідний стислий конспект навчального предмету, це - тези, розгорнутий зміст яких викладач пояснює безпосередньо на лекціях.

Таким чином, навчальної літератури для педагогічних вищих навчальних закладів з методики викладання правознавства в загальноосвітніх школах фактично немає. Залишається сподіватись, що у майбутньому завдяки зусиллям небайдужих до цієї проблеми викладачів з'являться нові – вдалі - підручники чи навчальні посібники з вказаної навчальної дисципліни. Вони, безумовно, мають бути навчальною літературою третього покоління, тобто вміщувати досить розгорнуте викладання навчального матеріалу. У такому випадку роль викладача зводиться до керівництва самостійною роботою студента, до своєрідних консультацій з даного матеріалу. На сучасному етапі саме на самостійну роботу студента робиться наголос у навчально-виховному процесі, бо тільки таким чином можна дістатись справжніх міцних знань.

Література

1. Андрусишин Б. І. Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства” : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. – К. : Знання, 2008. – 301 с.

2. Башмаков А. И. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем / А. И. Башмаков, И. А. Башмаков. – М. : Информационно-издательский дом «Филинъ», 2003. – 616 с.

3. Буга П. Г. Вузовский учебник / Петр Григорьевич Буга. – М. : Книга, 1987. – 158 с.

4. Гамезо М. В. Учебная книга для вуза в контексте задач по перестройке образования / М. В. Гамезо // Новые методы и средства обучения. – М. : Знание, 1989. - № 3 (7). – С.90-119.

5. Котюк І. Навчальна програма курсу „Основи правознавства” / І. Котюк // Історія України. – 2007. - № 25-28 (521-524). – С. 49-56.

6. Методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів. Режим доступу: // uazakon.com/document/fpart41/idx41934.htm

7. Навчальна програма за основ правознавства для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya>

8. Навчальна програма курсу “Живи за правилами” для учнів основної школи навчальних закладів з українською мовою навчання // Голосова Наталя, Ратушняк Світлана, Ремех Тетяна. Живи за правилами. Навчальний посібник. – Львів, 2007. – С. 110-118.

9. Навчальна програма „Правознавство” для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/smages/education>

10. Навчальна програма „Правознавство” для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/smages/education>

11. Навчальна програма „Правознавство (практичний курс)” для 9-х класів навчальних закладів. – К, 2008. – 15 с.

12. Навчальна програма „Правознавство” для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень. Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/smages/education>

13. Проблема вузовского учебника: материалы Первой Всесоюзной научно-методической конференции (Москва, 19-23 ноября 1979 г) / Московский государственный университет. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 163 с.

14. Ремех Т. Професійне навчання та допрофільна підготовка учнів загальноосвітніх навчальних закладів з правознавства та інших суспільних дисциплін / Тетяна Ремех // Історія України. – 2007. - № 29-30 (525-526). – С.3-45.

15. Сліпець О. Б. Я і Україна. Уроки громадянської освіти. / Ольга Богданівна Сліпець. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2008. – 144 с.

16. Тупальский Н. М. Основные проблемы вузовского учебника / Николай Иванович Тупальский. – Минск : Издательство «Вышэйшая школа», 1976. – 183 с.

17. Усенко І. Навчальна програма курсу „Основи правознавства” / І. Усенко, О. Наровлянський // Історія України. – 2007. - № 25-28 (521-524). – С. 45-49.

18. Фурман А. В. Психодідактична експертиза модульно-розвивальних підручників : Монографія / А. В. Фурман, А. Н. Гіряк. – Тернопіль : ТНЕУ, „Економічна думка”, 2009. – 312 с.